

Галина ГАРБАР

УДК 316.7.01:17.022.1

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

© Гарбар Г. А., 2011

Ключові слова: туризм, туристичний освітній заклад, професійна підготовка кадрів сфери туризму.

к і будь-яка інша сфера людської діяльності, туристична так само здійснюється фахівцями – спеціально підготовленими працівниками, організація і забезпечення

туризму для яких є сферою їхніх професійних інтересів. Цілеспрямована, систематична підготовка фахівців з туризму різного профілю розпочалася в Україні з 1990 р. в декількох ВНЗ. Проте цей рік визначений умовно, оскільки до 2002 р. у системі вищої освіти України практично не існувало напряму галузевої підготовки, яка б здійснювалася комплексно, починаючи з освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» і закінчуючи освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр».

Підготовкою кадрів для сфери туризму в Україні займалися з 70-х років ХХ ст., але обмежено як за кількістю спеціалістів, так і за сферою прикладання праці. Спеціалізовану середню фахову освіту надавав Київський технікумом готельного господарства з підготовки спеціалістів середньої ланки для готельного господарства. Методистів-організаторів туристично-екскурсійної справи готували на географічному факультеті Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Перепідготовкою кадрів для різних сфер туристичної діяльності опікувалася система профспілок. Різноманітні курси, розраховані на спеціалістів з

До 2012 р. у системі вищої освіти України практично не існувало напряму галузевої підготовки, яка здійснювалася б комплексно.

І тільки з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р.

№ 583 «Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002 – 2010 роки»

підготовка спеціалістів для індустрії туризму набула самостійного статусу й розвитку.

середньою та вищою освітою, готували екскурсоводів та гідів-перекладачів. Загалом же кадрова політика в галузі не була систематичною і цілеспрямованою, що позначалося на якості обслуговування туристів.

Підготовка фахівців для сфери туризму є, безумовно, важливою складовою вітчизняної системи освіти. Концептуальні ідеї щодо змісту та організації професійної підготовки майбутніх фахівців для цієї сфери базуються на положеннях Конституції України, законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про внесення змін до Закону України «Про туризм», а також Національної доктрини розвитку освіти та Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 рр, в яких визначено пріоритетну роль освіти в державній політиці, обґрунтовано стратегію та основні напрями розвитку освіти в нашій країні.

Разом із тим важко не погодитись із Л. Лук'яною, що протиріччя, які виникають сьогодні між зростаючими потребами населення в туристичних послугах і можливостями їх задоволення туристичною індустрією, між змінами в конкурентній ситуації та недостатньою компетентністю кадрів у різних сферах туристичної діяльності (управлінській, економічній, екологічній, правовій, фаховій), визначили необхідність удосконалення кадрової підготовки і створення системи базової освіти в туризмі [9].

Основні завдання сучасної професійної освіти в галузі туризму такі:

- забезпечення фундаментальної наукової, професійної і практичної підготовки у сфері туристичної діяльності;
- здобуття студентами знань і вмінь освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликання, інтересів і здібностей;
- удосконалення наукової і професійної підготовки кадрів для сфери туризму [12].

Щоб визначити, наскільки сформовано підґрунтя для виконання цих завдань, передусім проаналізуємо заклади освіти, де готують кадри для сфери туризму.

В економічно розвинутих країнах поступово склалися дві моделі професійної підготовки фахівців із туристичної діяльності:

1) так звані бінарні системи вищої туристичної освіти, де поряд з університетським сектором функціонують достатньо численні спеціалізовані заклади. З європейських країн бінарну систему вищої туристичної освіти мають Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Франція, Швейцарія та ін.;

2) унітарна система вищої освіти, до складу якої входять в основному університети. Така система функціонує в Іспанії, Італії, Фінляндії, Швеції;

3) до окремої групи належать країни з так званими інтегрованими університетами, до яких входять спеціалізовані середні й вищі навчальні заклади, та країни колишнього соціалістичного табору.

В. Федорченко звертає увагу на провідні навчальні заклади світу, в яких здійснюється ефективна підготовка фахівців сфери туризму. Скажімо, у Великій Британії найбільш позитивно зарекомендував себе досвід підготовки професіоналів у Корнудол-коледжі та в Борнмутському університеті. У Швейцарії фахівців відповідного профілю готують у широковідомих у світі навчальних закладах – Швейцарській школі готельного менеджменту (SHMS) та школі готельного менеджменту (EHL). У Франції підготовку фахівців туризму і гостинності здійснює транснаціональна туристично-готельна корпорація (ACCOR), яка представлена в 140 країнах. Французька методика готельного менеджменту реалізується також школою Готельного менеджменту (ІНТТІ) та Інститутом міжнародного менеджменту Ватель – Париж, Паризькою школою готельного господарства і туризму. У США провідним університетом з підготовки галузевих фахівців є Університет Джонсон і Уельс – член Американської асоціації відкритої освіти [15].

У Законі України «Про туризм» щодо професійної підготовки фахівців у галузі туризму зазначено:

- професійна підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації кадрів у галузі туризму здійснюються державними, комунальними та приватними навчальними закладами в порядку, визначеному законодавством;

- підготовка окремих категорій фахівців туристичного супроводу (гідів-перекладачів, екскурсоводів, спортивних інструкторів, провідників тощо), які не потребують професійно-технічної або вищої освіти із здобуттям кваліфікації за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем, може здійснюватися у встановленому порядку юридичними чи фізичними особами;

- центральний орган виконавчої влади в галузі туризму бере участь у підготовці навчальних планів і програм навчання фахівців у цій галузі, їхній професійній підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації, затверджує перелік посад фахівців туристичного супроводу, кваліфікаційні вимоги до них та порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу [2].

В Україні професійною освітою для сфери туризму сьогодні займається понад 50 середніх і вищих навчальних закладів різних форм власності. Серед них – загальноосвітні і спеціалізовані профільні школи, ліцеї, гімназії, коледжі, інститути, університети, академії. До складу створеної в травні 1997 р. Асоціації навчальних закладів України туристичного і готельного профілю увійшли 2 академії, 4 університети, 8 інститутів, 12 технікумів, коледжів, училищ. Варто виокремити спеціалізовані ВНЗ туристичного профілю (Київський університет туризму, економіки і права [6], Київський технікум готельного господарства [5], Інститут туризму Федерації профспілок України [3], Донецький інститут туристичного бізнесу [1]), які готують фахівців вищого інституційно-управлінського рівня. Крім цього, низка вищих навчальних закладів у рамках своєї компетенції організували на окремих факультетах і кафедрах підготовку фахівців для туризму. Приміром, Київський націо-

нальний університет ім. Тараса Шевченка на історичному факультеті [4] здійснює навчання майбутніх екскурсоводів; Одеський державний економічний університет [10] на факультеті міжнародної економіки організував підготовку кадрів за спеціалізацією «Економіка і організація туризму»; Харківський державний університет харчування та торгівлі [17] готує фахівців з організації ресторанного і готельного сервісу та ін. Фахівців середнього управлінсько-технологічного рівня для туристичної галузі готують технікуми, коледжі і училища.

Загалом ця галузь сьогодні є доволі популярною серед абітурієнтів, отож якомога більше закладів освіти намагаються відкрити в себе відповідні спеціальності. Наприклад, кафедри туризму Ужгородського національного університету лише 5 років, проте за кількістю студентів вона найбільша на географічному факультеті [13].

У цілому створена в Україні мережа навчальних закладів підготовки фахівців із туристичної діяльності відповідає міжнародним традиціям. Цьому сприяє і прийнята Концепція кадрового забезпечення туристичної галузі України (підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації), що визначає основні принципи підготовки фахівців для сфери туризму: неперервність і ступеневість освіти, випереджувальний характер навчання, єдність теорії і практики, формування загальнолюдських цінностей, міжнародна орієнтація програм професійної підготовки.

Серед спеціалізованих навчальних закладів, які займаються професійною підготовкою фахівців у сфері туризму, – перший в Україні навчальний заклад нового типу – навчально-науково-виробничий комплекс «Туризм, готельне господарство, економіка і право» [11], створений у 1995 р. Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством юстиції України, Державним комітетом України з туризму, Державною митною службою України та Генеральною прокуратурою України. До складу комплексу увійшли навчальні та

наукові заклади, підприємства й установи: Київський інститут туризму, економіки і права, Київський технікум готельного господарства, Економіко-юридичне училище, Державна льотна академія України, Курси підвищення кваліфікації, Науковий центр розвитку туризму, Українська нотаріальна палата, Управління юстиції м. Києва, готельні комплекси «Дніпро», «Братислава-Десна», «Русь», туристичний комплекс «Пролісок», Державна судноплавна компанія «Чорноморське морське пароплавство», Бориспільська митниця та ін. [16].

Провідним навчальним центром із підготовки фахівців туристичної галузі України є Київський університет туризму, економіки і права, який у 1998 р. було прийнято до складу Всесвітньої туристської організації (ВТО). У ньому здійснюється підготовка бакалаврів, спеціалістів і магістрів зі спеціальностей:

- менеджмент організації (спеціалізація – менеджмент туризму і готельного господарства);
- маркетинг (спеціалізація – маркетинг туризму і готельного господарства);
- економіка підприємства (спеціалізація – економіка туризму і готельного господарства);
- міжнародні економічні відносини;
- облік і аудит;
- правознавство [6].

Випускники кафедр туризму згідно з Державним класифікатором професій можуть працювати на таких посадах:

- керівники виробничих підрозділів – у туристично-рекреаційній справі, у закладах ресторанного господарства та інших засобах розміщення, у сфері культури, відпочинку та спорту;
- керівники малих підприємств – готелів та закладів ресторанного господарства без апарату управління;
- менеджери (управителі) – в організації діяльності туристичних агентств та бюро, торгівлі, готелях та закладах ресторанного господарства, в готелях та інших засобах розміщення, готельному господар-

стві; у сфері досліджень та розробок галузі туризму та рекреації, закладах ресторанного господарства, в кафе, барах, їдальнях, на підприємствах, які готують та поставляють готові страви (кейтерінг); у сфері культури, відпочинку та спорту;

- професіонали в галузі туристичних маршрутів, у галузі економіки, соціології, археографії, археології, географії; туризму, готельної, ресторанної та санаторно-курортної справи; з контролю за якістю в готельно-ресторанній та туристично-рекреаційній справі;

- наукові співробітники (археографія, археологія, географія, кримінологія, палеографія, соціологія – туризмологія, екскурсознавство, рекреаологія); туризмознавці;

- агенти з туризму, гіді в подорожах, гіді-перекладачі, дегустатори (рекламна діяльність), екскурсводи, адміністратори бази даних (туристично-інформаційний центр), доглядачі будинків та працівники закладів ресторанного господарства, чергові в готелях та гуртожитках; сомельє; стюарди;

- завідувачі: агентства з іноземного туризму, атракціону, бюро (подорожей, екскурсій), корпусу готелю, номерного фонду готелю (туристичного комплексу та ін.), парку культури та відпочинку, пересувної виставки, підприємства громадського харчування, пляжу, поверху готелю;

- інженери: з комп'ютерних систем, підготовки кадрів, рекреаційного благоустрою, контролю якості продукції, ліцензування туризму, з туризму;

- інструктори: навчально-тренувального пункту, підводного плавання (рекреаційний дайвінг), з туризму; тренер з виду спорту (федерації, збірної команди, спортивної школи тощо), провідник;

- фахівці: з готельного обслуговування, рекреації, туристичного обслуговування, із гостинності в місцях розміщення (готелі, туристичні комплекси та ін.), готельної справи, конференц-сервісу, організації дозвілля, ресторанної справи, санаторно-курортної справи, із стандар-

тизації, сертифікації та якості, туристичної безпеки.

Загалом уся система професійної підготовки фахівців із туристичної діяльності в Україні має три рівні:

1) *вищий (інституційно-управлінський)* – передбачає підготовку менеджерів, які визначають напрями і завдання роботи, стратегію, тактику галузі, окремого підприємства (турменеджер, менеджер готелю, менеджер маркетингової діяльності в туризмі та ін.). Спеціалізована підготовка персоналу такого рівня відбувається в провідних навчальних закладах (університетах, школах туризму, установах підвищення кваліфікації) за програмами ОКР «магістр» і «бакалавр»;

2) *середній (управлінсько-технологічний)* – включає персонал, який забезпечує технологічну послідовність обслуговування, погоджує взаємодію з іншими технологічними ланками (турагент, менеджер із резервування місць, метрдотель ресторану тощо). Цей рівень забезпечують вищі і середні спеціальні навчальні заклади, коледжі, ліцеї, які готують фахівців із менеджменту певних технологічних процесів бакалаврського рівня;

3) *початковий (технологічно-виконавчий)* – представлений персоналом, який виконує конкретні завдання і забезпечує окремі потреби туриста або реалізацію окремого виду обслуговування. Цей рівень забезпечують навчальні заклади широкого профілю і спеціалізації (центри, школи, курси, училища), які готують працівників масових професій: офіціантів, кухарів, інструкторів тощо [18, 14].

Саме за такою логікою функціонує система підготовки фахівців із туристичної діяльності в Україні і за своєю структурою відповідає міжнародним нормам. У своєму дисертаційному дослідженні Л. Кнодель зазначає, що професійна підготовка кадрів сфери туризму в країнах-членах ВТО в сучасних умовах має цілісний характер й охоплює такі підсистеми:

- допрофесійну підготовку (актуа-

лізація професійного самовизначення, допрофесійне навчання, професійний відбір);

- різнорівневе професійне навчання у вищих навчальних закладах (освітньо-кваліфікаційні рівні: бакалавр, магістр, доктор філософії в галузі туристичної діяльності),

- післядипломну освіту (професійне підвищення кваліфікації, самоосвіта, професійне підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня, перекваліфікація, оволодіння додатковими спеціалізаціями, професійна перепідготовка) [7, 6].

Щоправда, підсистеми післядипломної підготовки кадрів для сфери туризму в Україні не розвинуто належним чином. Хоча існуюча раніше система підготовки була насамперед пов'язана з іншою крайністю – з підвищенням кваліфікації туристичних кадрів. Але ж обмеження підвищення кваліфікації фахівця без відповідної фундаментальної освіти так само не розв'язує кадрової проблеми.

Показовим у плані виявлення інших недоліків сучасної системи професійної підготовки фахівців із туризму в Україні може стати SWOT-аналіз, проведений у Харкові в 2007 р. Зазначимо, що підготовкою кадрів туристичної галузі тут займаються: факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу (кафедра туристичного бізнесу) Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна; кафедра туризму Харківського національного економічного університету; кафедра менеджменту Харківського державного університету харчування і торгівлі; кафедра туризму факультету менеджменту Харківської національної академії міського господарства; кафедра менеджменту Міжнародного слов'янського університету. Однак виявилось: в туристичній індустрії міста відчувається *гострий дефіцит висококваліфікованих кадрів*, особливо:

- маркетологів, менеджерів за спеціальностями «Організація обслуговування

в готелях, громадському харчуванні, музейній діяльності, що охоплюють персонал трьох- та п'ятизіркових готелів зі знанням іноземної мови» та ін.;

- професійних кадрів для категорійних готелів (покоївки, офіціанти, бармени та ін.);
- кваліфікованих гідів та екскурсоводів (особливо – зі знанням мов).

Крім того, відзначається:

- мала кількість спеціальних стажувань і програм підготовки (перепідготовки), зокрема гідів та екскурсоводів;

- відсутність професійної підготовки в переважній більшості підприємців і керівників підприємств туристичної індустрії, що в сукупності з дефіцитом кваліфікованих кадрів є однією з головних причин низької ефективності роботи та зниження конкурентоспроможності підприємств галузі;

- слабка нормативно-правова база та фінансові умови для розширення підготовки у ВНЗ фахівців сфери туристичної діяльності;

- недостатніми виявляються заходи зі стимулювання підготовки кадрів, орієнтації на сучасні технологічні та ранкові вимоги [8].

Крім того, незважаючи на те що сьогодні в Україні створено мережу навчальних закладів туристичного профілю, вони не задовольняють потреб ринку. Тому все більша кількість непрофільних вишів одержує ліцензії на підготовку кадрів із туристичних спеціальностей [19, 243]. Відповідно, актуалізується і потреба у виробленні єдиних стандартів до навчальних планів, програм тощо.

Література

1. Донецький інститут туристського бізнесу: Офіційний веб-сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ditb.donbass.com>.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13. – Ст. 180.
3. Інститут туризму федерації профспілок України: Офіц. веб-сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.itfpu.kiev.ua/index/index.php?inc=un&id=1>.
4. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Історичний факультет: Офіц. веб-сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.univ.kiev.ua>.
5. Київський технікум готельного господарства: Офіц. веб-сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ktgg.kiev.ua/index.html>.
6. Київський університет туризму, економіки і права: Офіційний веб-сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://kutep.kiev.ua/pages/univer.shtml>.
7. **Кнодель Л. В.** Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Кнодель. – Тернопіль, 2007. – 40 с.
8. Концепція розвитку туризму в м. Харкові на 2008 – 2010 роки // Офіц. сайт Харків. міськ. інформ. центру [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.citynet.kharkov.ua/citynet/index.jsp?pagename=program34&language=ua>.
9. **Лук'янова Л. Г.** Освіта в туризмі / Л. Г. Лук'янова. – К.: Вища шк.; ЗАТ «ВПІОЛ», 2008.
10. Одеський державний економічний університет: Офіц. веб-сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://oseu.edu.ua>.
11. Офіційний сайт навчально-науково-виробничого комплексу «Туризм, готельне господарство, економіка і право» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.kutep.kiev.ua/news_content/rada_0209.shtml.
12. **Сакун Л. В.** Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в розвинутих країнах світу: Монографія / Л. В. Сакун. – К.: «МАУП», 2004.
13. Ужгородський національний університет. Кафедра туризму: Офіц. веб-сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://tourism.uz.ua>.
14. **Федорченко В. К.** Методичні аспекти неперервної туристської освіти / В. К. Федорченко [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecologylife.ru/tyrizm-kurort/vk-fedorchenko.html>.
15. **Федорченко В. К.** Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. К. Федорченко. К., 2004. 43 с.
16. **Федорченко В. К.** Історія туризму в Україні / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. – К.: Вища шк., 2002. 195 с.

17. Харківський державний університет харчування та торгівлі: Офіц. веб-сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hduht.kharkov.com>.

18. **Герасименко В. Г.** Трансформация международного туризма и ее отражение в процессе подготовки кадров / В. Г. Герасименко // Регион. сб. науч. тр. по экономике. – Донецк: Прометей, 1999. – Вып. 1. – С. 114–120.

19. **Гринько С. А.** Рынок подготовки туристских кадров: реалии и перспективы развития / С. А. Гринько // Слобожанський наук.-спорт. вісник: Психолого-педагогічні, соціологічні та філософські аспекти фізичної культури і спорту. – 2011. – № 1. С. 243 – 246.

Резюме

• Розглядаються проблеми і перспективи підготовки в Україні фахівців для сфери туризму. Зазначається, що підсистема післядипломної підготовки кадрів для цієї сфери перебуває в процесі розвитку і має спиратися на відповідну фундаментальну освіту фахівців туристичної галузі.

• Рассматриваются проблемы и перспективы подготовки в Украине специалистов для сферы туризма. Отмечается, что подсистема последипломной подготовки кадров для этой сферы находится в процессе своего развития и должна опираться на соответствующее фундаментальное образование специалистов туристической отрасли.

• The problems and perspectives of educating specialists for the field of tourism in Ukraine are examined. It is pointed out that the sub-system of postgraduate personnel training for the given sphere is still under development and is to base on the appropriate fundamental education of the tourism industry specialists.